

Psihoemocionālā attīstība un tās traucējumi bērniem.

Ergoterapeite Linda Panova

BKUS novietne «Gaiļezers»

Garīgās veselības rehabilitācijas klīnika.

Bērnu un pusaudžu psihoemocionālā veselība

- Bērna psihe atrodas nemitīgā attīstības procesā.
- Psihes attīstībā vissvarīgākais ir vecumposms līdz 5 gadiem, kad notiek visstraujākie attīstības un veidošanās procesi.
- Vēlākās psihopatoloģijas izpausmes visbiežāk norāda uz attīstības traucējumiem tieši šajā vecumposmā.
- Bērna psihiskā funkcionēšana un labklājība ir ļoti atkarīga no ikdienas vides – ģimenes, kurā dzīvo, skolas, kurā mācās, tāpēc to nevar izvērtēt izolēti.

- Ģenētiskā predispozīcija nosaka attīstības potenciālu, tomēr katram indivīdam tajā ir noteiktas variācijas.
- Normāla psihes attīstība ietver gan strauja progresu, gan regresu posmus.
- Novērtējot bērna attīstību, norma tiek lietota dažādās nozīmēs:
Norma kā patoloģijas neesamība, norma kā attīstības atbilstība kādiem noteiktiem parametriem, sociāla un kulturāli pieņemama norma, norma atbilstoši ģenētiskajām iespējām.

Psihoemocionālā attīstība pa vecumposmiem.

Žans Piažē (1896-1980) šveiciešu psihologs ir izveidojis intelektuālās attīstības teoriju

1. Sensomotorā stadija (0 - 2 gadi) – bērns pasauli izzina caur sajūtām un kustībām
2. Pirmsoperacionālā stadija (2 – 7 gadi) – attīstās spēja domāt, reaģēt uz simboliem, atdarināt, iztēle u.c.
3. Konkrēto operāciju stadija (7 - 12gadi) – var veikt loģisku darbību ar objektiem, kas ir redzami un konkrēti
4. Formālo operāciju stadija (no 12 gadiem) – var veikt loģiskas darbības ar abstraktiem jēdzieniem

Sensomotorā stadija (0-2 gadi)

- Kognitīvā attīstība šajā stadijā balstās uz reflektorām reakcijām, uz kuru bāzes veidojas mērķtiecīgas sensorās un motorās darbības. Apmēram 1 mēneša vecumā bērns, ieraugot māti, sāk fiksēt skatienu un smaidīt, tādā veidā vēršoties pie pieaugušajiem. Sāk veidot acu kontaktu.
- Jaundzimušā emocionālās reakcijas ir nediferencētas. Tās izpaužas kā kustību aktivitāte vai raudāšana.
- Ir pierādīts, ka komunikācijas trūkums no vecāku puses šajā vecumā var radīt negatīvas sekas bērna attīstībai vēlāk.
- Sāk veidoties pieķeršanās attiecības, kas vēlāk ietekmē priekšstatus un attieksmi pret citiem cilvēkiem un pasauli.
- Pēdējā stadijas daļa raksturojas ar bērna spēju atdarināt, spēju nonākt pie jauniem uzdevuma risināšanas veidiem, kombinēt agrāk apgūtās shēmas un zināšanas. Līdz 2 gadu vecumam bērns kļūst par subjektu, kas spējīgs uz simbolisku domāšanu.

- Pirmajā dzīves gadā notiekošais veido bērnā pamatu uzticībai vai neuzticībai apkārtejai pasaulei.
- Pirmajos 18 mēnešos bērna garīgās attīstības iekļaušanās vispārīgajās attīstības normās ir tieši atkarīga no viņa iespējām kustēties.
- Šajā vecumposmā attīstās arī vienotā uzmanība – tā ir spēja saprast uz ko skatās otrs cilvēks un spēja sekot, kad otrs cilvēks ar skatienu vai žestiem mēģina pievērst bērna uzmanību kādai lietai.
- Ja šajā vecumposmā nenotiek normāla mijiedarbība un socializācija ar māti, bērns kļūst bailīgs, saspringts, neuzticīgs, nedrošs, kā sekas tam vēlāk var aktualizēties neirotiski vai psihotiski traucējumi.
- Šajā vecumā runas attīstība apsteidz domāšanas attīstību, tāpēc tas, ka bērns lieto vārdus, nenozīmē, ka viņš tos saprot.
- Valodas attīstība iet roku rokā ar kognitīvo attīstību. Kognitīvie traucējumi vienmēr būs arī runas traucējumi.

Pirmsoperacionālā stadija (2 – 7 gadi)

- Sasniedzot 2 gadu vecumu bērnam vadošā darbība ir spēle.
- Turpinās emocionāli tiešais kontakts un sāk veidoties sadarbība ar pieaugušo. Šajā vecumā bērns ir ļoti egocentrisks un viņš spēj respektēt tikai savas intereses, tāpēc komunikācija ar citiem bērniem izpaužas kā kustību spēles blakus nevis kopā.
- Līdz 3 gadu vecumam izveidojas iztēlošanās spēles.
- Bērnam sāk veidoties pašapziņa, viņš apjauš, ka var būt fiziska šķiršanās no mātes, tas bērnam rada nevēlēšanos to darīt un bailes.
- Šajā vecumā emocionālas reakcijas ir tikai uz to, kas tieši šobrīd notiek.
- Bērna vēlmes ir nenoturīgas un viegli pārejošas, pats bērns tās nespēj ne savaldīt ne kontrolēt.
- Arī šajā vecumposmā iespēja brīvi kustēties veido sevis apzināšanos un veicina neatkarību.

- 3 gadu vecumā bērns saprot – redzēt nozīmē zināt.
- Bērns sāk reaģēt un saprast prasības un ierobežojumus, izkopj pašapkalpošanās iemaņas, kārtības un tīrības izjūtu.
- 3- 4 gadu vecumā raksturīgas priekšmetiskas rakstura spēles un darbības ar dažādiem priekšmetiem un rotaļlietām, kas kalpo kā stimulācija bāzisko psihisko funkciju attīstībai (atmiņa, domāšana, uztvere).
- Bērns vēl nav spējīgs ilgi koncentrēties uz vienu lietu vai darbību, tāpēc ātri pārslēdzas no vienas darbības uz nākamo.
- Raksturīgais domāšanas un darbības realizācijas veids ir «mēģinājumu un kļūdu ceļš», jeb centieni atkārtot apgūtās darbības.
- Attēlos uztver elementāras cēloņu un seku sakarības.
- Dominē netiešā atmiņa, kuru raksturo tēlainība, līdz ar to dominē iegaumētā atpazīšana.
- 4 – 5 gados bērni jau sāk spēlēties grupā, vairs nav tik liela vēlme imitēt pieaugušos, bet gan attēlot viņu attiecības, tāpēc sāk attīstīties lomu spēles.

- Spēj atpazīt tādas emocijas kā prieks, bēdas, dusmas un sasaistīt tās ar konkrētu situāciju.
- Apzinās piederību noteiktam dzimumam, izrāda vēlmi spēlēties ar sava dzimuma draugiem un rotaļlietām.
- Nav vairs tik privātpašniecisks pret savām mantām, mācās dalīties ar citiem (spēj būt iejūtīgs, saprotošs, vēlas palīdzēt).
- Bērns kļūst ziņkārīgs, «Kāpēc?» laiks.
- Spēj 5 minūtes mērķtiecīgi koncentrēties darbam, vai vērot citu darbībā.
- Strauji palielinās apgūto vārdu krājums. 4 gadu vecumā bērns zina 1500-2000 vārdus. Tas palīdz pilnīgāk veidot teikumus un izklāstīt savas domas.
- Domāšana ir konkrēta rakstura – balstās uz atsevišķiem faktiem, kas ir pieejami no praktiskās pieredzes vai citu cilvēku novērojumiem.
- Vērojot attēlu sižetus, bērns komentē cēloņu un sekū sakarības, sniedz skaidrojumu par darbību nozīmi.

- 5-6 gadu vecums saistās ar darba iemaņu un prasmju apguvi. Bērns sāk izprast priekšmetu īpašības, notiek strauja praktiskā intelekta attīstība un rotaļās tiek aktīvi apgūts un demonstrēts dažādu sadzīves priekšmetu pielietojums. Būtiski pilnveidojas psihiskie procesi, attīstās roku koordinācija.
- Egocentriskā domāšana traucē bērnam izdarīt loģiskus slēdzienus.
 - 1) Bērns nespēj izprast, ka citi cilvēki varētu domāt savādāk. Viņš uzskata, ka pārējie domā tāpat kā viņš.
 - 2) Visu pasaulē notiekošo bērns attiecina uz sevi – piemēram, var ar rokām aizsegt acis, tādējādi neredzot, kas notiek apkārt, un uzskatīt, ka līdz ar to pats ir kļuvis neredzams.

- Pirmsskolas vecumam vēl raksturīgs domāšanas centriskums – centrēšanās uz vienu priekšmeta fizisko īpašību vai situācijas aspektu.
- Uzmanības fiksēšanās un pašreizējiem stāvokļiem vai pārmaiņu procesiem. Spriež par objektiem no tā, kādi viņi šobrīd izskatās.
- Pirmsskolas vecumā atbilstoši izprast laiku ir grūti, jo bērnu domāšana darbojas ļoti konkrētā veidā.

Konkrēto operāciju stadija (7-12 gadi)

- Bērnu domāšana kļūst loģiskāka.
- Spēj saskatīt cēloņsakarības.
- Spēj pieņemt, ka citi cilvēki var domāt citādāk.
- Mazinās egocentrisms.
- Spēj saskatīt vairākus lietu un parādību aspektus, pazīmes, īpašības.
- Spēj koncentrēties 15-20 minūtes.
- Parādās asociatīvā domāšana un loģiskās spriest spējas.
- Parādās vēlēšanās konfliktēt ar pieaugušajiem.

Formālo operāciju stadija (no 12 gadiem)

- Spēj domāt abstraktā līmenī.
- Spēj risināt dažādas kompleksas problēmsituācijas.
- Spēj izvērtēt vairākus problēmu risinājumus un izvēlēties atbilstošāko no tiem.
- Veidojas noturīga un apzināta uzmanība, taču iespaidu un pārdzīvojumu pārbagātība var radīt uzmanības nenoturību.
- Dominējošā vēme – būt pieaugušam un tikt atzītam par tādu.

Psihoemocionālās attīstības traucējumi

- Kognitīvo funkciju (uztveres, domāšanas, uzmanības, iztēles, atmiņas, runas, emocionālās attīstības, gribas, sociālās attīstības) traucējumi kombinējas ar specifiskiem attīstības un kustību traucējumiem, bet neviens no šiem traucējumiem nav dominējošs, lai noteiktu primāro diagnozi.
- Tiek lietots tāds jēdziens, kā psihiskās attīstības aizture (PAA)
- SSK-10 sadaļa F83 veltīta jauktiem attīstības traucējumiem.
- Psihiskās attīstības aizture ir saistīta ar smadzeņu struktūru nepietiekamu briedumu, kas izraisa specifiskas izpausmes un ir saistīta ar aizkavēšanos vairāku psihiskās darbības jomu attīstībā.

- Attīstības traucējumiem raksturīga nepārtraukta gaita bez recidīviem un remisijām;
- Visbiežāk, primārais traucējums ir nepietiekama valodas attīstība.
- Bērnā pieaugot traucējumi pakāpeniski samazinās (nelielas sekas var saglabāties).
- Attīstības traucējumi biežāk sastopami zēniem.
- Bērnu skaits ar attīstības traucējumiem gadu no gada palielinās, jo pieaug riska faktori.

2016. gads – 267 bērni

2015. gads - 219 bērni

PAA iedalījums pēc izcelsmes:

1. Konstitucionālas izcelsmes PAA
2. Somatogēnas izcelsmes PAA
3. Psihogēnas izcelsmes PAA
4. Cerebrāli organiskas izcelsmes PAA

Konstitucionālas izcelsmes PAA

- Veidojas grūtniecības laikā, ja ir viegli augļa barošanās traucējumi, toksikozes, vai nedaudz kavēta organisma attīstība un gremošanas traucējumi zīdaiņa un mazbērnu periodā. Iespējams dati ģimenes anamnēzē par ģenētiskas izcelsmes PAA kadam tuvam ģimenes loceklim.
- Bērniem gribas un emociju sfēra aizkavējusies par apm. 1-2 gadiem salīdzinājumā ar vispārējo 5-6 gadu vecu bērnu attīstību.
- Šādi bērni ir nemierīgi, pļāpīgi, bieži novēršas no uzdevuma, un uzdevuma izpildi pārvērš par spēli. Spēlējas gan paši gan grupā, bet novēršas no spēles uzdevuma.

Konstitucionālas izcelsmes PAA

- Bērni adaptējas jaunā vidē, veido attiecības ar vienaudžiem, parasti labā noskaņojumā.
- Emocijas ir spilgtas, nepietiekami diferencētas un nenoturīgas, ir viegli ietekmējami.
- Daudzas lietas apkārtējā vidē it kā neredz, nedzird un netiecas izprast.
- Skolas vecumā saglabājas vēlme rotaļāties, tāpēc ir grūti pāriet uz apzinātu mācību darbību.
- Visvairāk traucē zemais sociālais briedums.

Somatogēnas izcelsmes PAA

- Saistīta ar ilgstošu somatisku nepietiekamību. Bērni dzimst veseli veseliem vecākiem, bet ilgstošas slimības agrīnā vecumā dēļ, veidojas astēnija (novājināts organisms), kas pazemina ne tikai organisma fizisko, bet īpaši psihisko tonusu un ietekmē smadzeņu darbības attīstības kavēšanos.
- Šiem bērniem raksturīgs vai nu pārlietu liels kustīgums, vai mazkustīgums, vāja uzmanība, slikta mehāniskā atmiņa, ilgi nespēj iejusties kolektīvā.
- Lai arī intelekts nav traucēts, tomēr novārdzināto iekšējo spēku dēļ, nespēj produktīvi mācīties, tāpēc nepieciešama pieaugušo vadība produktīvai darbībai.

Somatogēnas izcelsmes PAA

- Ātri nogurst, tādēļ var būt neapdomīgi, aizmāršīgi, izklaidīgi.
- Nogurums, galvassāpes, apetītes trūkums u.c simptomi kļūst par iemeslu bērna atteikumam izpildīt jebkādu uzdevumu.

Psihogēnas izcelsmes PAA

- Izpaužas nepareizas audzināšanas rezultātā; sociāla ielaistība, nerūpēšanās par bērnu, pārlietu liela aizgādniecība un lutināšana, vai cietsirdība, despotisms, rupjība, agresivitāte.
- Veidojas bērniem, kas auguši bērnu aprūpes iestādēs, vai pie aizbildņiem, kas ne vienmēr spēj nodrošināt bērna emocionālās vajadzības.
- Nelabvēlīga vide, stimulu nabadzība, emocionālā deprivācija veicina PAA veidošanos.
- Šiem bērniem pirmās novirzes parādās veģetatīvajās funkcijās - slikts miegs, apetīte, aizcietējumi, caureja.

Psihogēnas izcelsmes PAA

- Bērni ir viegli uzbudināmi, raudulīgi, bieži dusmojas, apjūk, sarkst, bālē, svīst.
- Veidojas nevēlamas izmaiņas bērna personībā – nelīdzsvarota emocionālā un gribas joma, egocentrisms, impulsivitāte, neirotisks raksturs.
- Atkarībā no audzināšanas kļūdu veida, iespējami varianti PAA.

Bez uzraudzības auguši – nepilnvērtīga intelektuālā attīstība

Pārlietu lutinātiem – nepietiekami attīstīta griba un motivācija, tāpēc pazemināti izziņas procesi.

Vardarbībā auguši bērniem – pazemināta aktivitāte, nepietiekama patstāvība un iniciatīvas trūkums, nospīestība un nereti arī agresivitāte un cietsirdība pret vienaudžiem.

Cerebrāli organiskas izcelsmes PAA

- Pamatā ir CNS nepietiekama funkcionāla attīstība, visbiežāk galvas smadzeņu lokāla, perēklveida bojājuma sekas, ko var radīt pataloģiska grūtniecības norise, sarežģījumi dzembībās, infekcijas slimības mazbērnu vecumā un citu kaitīgu faktoru ietekmē.
- Bērniem vērojama paaugstināta nogurdināmība, dažādas veģetatīvās NS traucējumi. Kustību un runas funkcijas aizkavēta attīstība, pazeminātas darba spējas, vāja uzmanības koncentrācija, atmiņas traucējumi, noturīga atpalcība intelektuālajā attīstībā, vāja griba.
- Bērniem nav svarīgs viņu darba novērtējums un uzslava, ir pazemināts pretenziju līmenis, ir nekritiski, tāpēc viegli ietekmējami.
- Iespējams arī pārlietu liels kustīgums un agresivitāte.
- Šo bērnu attīstība robežojas ar garīgo atpalcību un ir grūti diferencējama.

Uztveres traucējumi

- Bērniem ar PAA īpašas grūtības sagādā laika, telpas, un cēloņsakarību izpratne.
- Krāsu apguve.
- Ir traucējumi sensorās informācijas pārstrādes procesos.
- Ir nepieciešams ilgāks laiks informācijas apstrādāšanai.
- Ir grūtības ar dzirdi uztveramās informācijas apjēgšanā.

Atpazīšanas, vizuālās analīzes un redzes mijiedarbības iemaņu traucējumi

- Nespēj adekvāti saskatīt un analizēt vizuālos tēlus, atšķirt to detaļas, raksturīgās pazīmes vai sakarības.
- Nevar atrast atšķirības vai vienādos elementus attēlos.
- Nevar noteikt, kas ir vienādā krāsā, neizprot tumšus un gaišus krāsu toņus, nespēj patstāvīgi un pareizi lietot pamatkrāsas.

Vizuāli motoro (sensomotoro) iemaņu traucējumi

- Paviršs rokraksts (dažāda lieluma, šķībi burti), *nekārtīgi* zīmējumi, izkrāso pāri kontūras līnijai.
- Nespēj pārzīmēt paraugā attēloto.
- Grūti salikt mozaiku, uzbūvēt mājiņu no klucīšiem.
- Strādā tuvu pieliecies lapai, rakstot nepareiza poza, pārmērīgi spiež vai neatbilstīgi tura rakstāmrīkus.
- Grūtības ievērot līnijas, noteiktas robežas.
- Nenoturīga uzmanība, nespēj koncentrēties vai arī koncentrējas uzdevumam tikai ļoti īsu laiku.
- Nevar griezt ar šķērēm pa līniju, pielīmēt noteiktā vietā aplikāciju.

Priekšmetu uztveres un atpazīšanas problēmas (*agnozijas*)

Agnozija [gr. a- – ne + *gnosis* – zināšanas] nespēja pazīt redzēto, dzirdēto, taustīto, lai gan sensorās uztveres orgāni (piem., acis, ausis, ādas receptori) nav bojāti un samaņa nav zudusi, novēro pie atsevišķiem galvas smadzeņu pusložu gārozas bojājumiem.

Vizuāli telpiskās agnozijas raksturo:

- nespēja atpazīt un uzrakstīt burtus un ciparus;
- *prosopagnosia* (neiroloģisks traucējums, ko raksturo nespēja atcerēties un pazīt cilvēku sejas) jeb *seju aklums*. Vai bērns pazīst tuvākos radniekus un draugus, cilvēkus, ar ko bieži satiekaties, bet kas ar bērnu parasti kopā nepavada daudz laika?
- neprot orientēties, var apmaldīties pazīstamā vidē;
- ir grūtības izšķirt labi saskatāmas pazīstama priekšmeta detaļas, daļas, tās nosaukt (piemēram, aplūkojot rotaļu auto, bērnam ir problēmas norādīt uz riteni/ -ņiem; bērns nevar pateikt, ka graņātābolā iekšā ir sēkliņas, pat ja viņam tās tiek rādītas/ tika rādītas pirms dažām minūtēm).

Domāšanas traucējumi

- Dominē konkrētā domāšana – viņi, risinot uzdevumu, operē ar konkrētiem, uzskatāmiem tēliem.
- Nepietiekami attīstīta verbāli loģiskā domāšana. Tā turpina attīstīties skolas vecumā.
- Kvantitatīvi un kvalitatīvi zemākas domāšanas pamatoperācijas (analīze, sintēze, abstrahēšana, vispārināšana, klasificēšana, salīdzināšana).
- Mazāk efektīvi šie bērni prot izmantot palīdzību.
- Traucēta ir arī uzskatāmi tēlainā domāšana, un ir apgrūtināta iekšējā darba plānošana.

Uzmanības traucējumi

- Ir nenoturīga uzmanība un nepietiekami attīstītas pārslēgšanās spējas.
- Viņi ātri nogurst, nespēj patstāvīgi koncentrēt uzmanību.

Iztēles traucējumi

Bērni reizēm var neatšķirt fantāziju no realitātes.

Atmiņas traucējumi

- Dominē nepatvaļīgā atmiņa vairāk tiek iegaumēts tas, kas izraisa emocijas.
- Bērniem ir zema atcerēšanās aktivitāte, kā arī pazemināta verbālā atmiņa. Tas nozīmē, ka šie bērni ar grūtībām atceras vārdus, instrukcijas. Bieži aizmirst veicamos uzdevumus.
- Bērni bieži aizmirst vairākpakāpju instrukcijas, izlaiž darbības elementus un maina to secību. Lielākais trūkums ir tas, ka bērni nelieto runas saziņu, lai noskaidrotu neskaidrības vai aizmirstos norādījumus.
- Ir nedaudz kavēta arī tēlainā, verbālā un kustību atmiņa.

Runas attīstības traucējumi

- Šiem bērniem ir bijis vēls runas sākums (pirmie vārdi 3 – 4 vai pat 5 gadu vecumā). Bērnu runa ir disgramatiska, fonētiskā ziņā nepietiekami izveidojusies. Runas ziņā neaktīvi, jo lielākoties saprot, ka runā nepareizi.
- Pieaugot runas aktivitāte samazinās, un ir neatbilstība starp runas un psihisko attīstību (runa atpaliek no psihiskās attīstības).

Emocionālās attīstības traucējumi

- Šiem bērniem vērojama emocionālā labilitāte un emocionālā brieduma trūkums.
- Ir nepietiekama uzvedības regulācija.
- Problemātiska uzvedība.

Gribas funkciju traucējumi

- Šie bērni bieži vien darbiņus neizdara līdz galam, baidās no grūtībām un to pārvarēšanas.
- Viņi nespēj arī patstāvīgi pārvarēt grūtības mācībās un ir nepietiekama mācību motivācija.

Sociālās attīstības traucējumi

- Ir grūti iesaistīties kolektīvā, viņi nespēj sevi apliecināt, bieži konfliktē ar vienaudžiem un neprot pareizi izmantot esošos sociālos noteikumus.
- Šiem bērniem ir arī nepietiekami attīstīti sociālie rīcības motīvi.

Paldies par uzmanību!